

Тернопільська обласна бібліотека для дітей

Інформаційно-бібліографічний відділ

«Де козак, там і слава» :
книги про козаків, які не схожі на
підручники з історії

Тернопіль, 2021

УДК 94(477)''148/1775

Д 36

«Де козак, там і слава» : книги про козаків, які не схожі на підручники з історії : інформ. список / Терноп. обл. б-ка для дітей ; уклад. М. Колопенюк. – Тернопіль, 2021. – 48 с.

Якщо ви хочете дати дитині патріотичне виховання, навчити чітко розділяти добро та зло, честь та негідність, найкращими помічниками в цьому будуть оповіді про українських козаків. Запорожці увіковічені в багатьох творах мистецтва: картинах, скульптурах, піснях, народних казках, сучасній літературі, виставах, фільмах тощо.

Долучити дитину до такої визначної сторінки нашої славетної історії – означає зробити вклад у формування **свідомого українця**. Всі дітлахи полюбляють пригодницькі історії про славетних героїв, коли тих затаює у вир подій, що змушує проявити свої найкращі риси та дати відсіч поганцям. І запорозькі козаки чудово підходять на цю роль.

Даний **інформаційний список** допоможе підібрати цікаву книгу про козацтво і його героїчних ватажків – гетьманів та кошових.

Пропонуємо це видання дітям-читачам, батькам і вчителям.

На обкладинці використано ілюстрацію **Олега Шупляка** «Мамай Усміхнений» (2015).

Матеріал підготувала

М. Колопенюк

Відповідальна за випуск

Н. Новіцька

Комп'ютерний дизайн

В. Чайковський

Цікаві та маловідомі факти про українських козаків

Українське козацтво надзвичайно цікаве та важливе явище в історії як країни, так і світу. Козаки дивували та захоплювали, надихали митців на створення своїх шедеврів, берегли рідну культуру та звичаї. Згадки про козаків зустрічаються і в зарубіжних джерелах. Однак козаки були не просто вояками, адже поряд із силою, мужністю, розумом, хитрістю повсякчас зустрічається елемент загадковості та містики.

То можливо запорожці були не такими вже й звичайними лицарями?

Пропонуємо поринути в захоплюючий світ козацтва з підбіркою найцікавіших фактів про них.

Однією з важливих переваг козаків, окрім сили, зброї та неперевершеної бойової майстерності були хитрість та неабияка кмітливість. Практично завжди запорожці непомітно підкрадалися до своїх ворогів та заставляли їх зненацька, забезпечуючи собі, тим самим, більше шансів на перемогу.

Не можна не згадати про унікальні та оригінальні **козацькі човни**, що використовувалися для походів. Як це не дивно, але козацькі судна можна сміливо назвати прообразом сучасних підводних човнів, адже вони були побудовані особливим чином – з використанням подвійного дна. Між двома днищами човна розміщували вантаж-баласт, завдяки якому судно занурювалося у воду, це давало можливість непомітно підпливти до недругів. Перед боєм же цей баласт викидався, а човен несподівано для ворога виривався на поверхню, це ставало справжнім шоком для ворогів, адже ніхто навіть не думав, що човен з козаками може виринути з морських глибин. Задля досягнення такого ж ефекту

несподіванки, часто використовували й інший метод, а саме перевертали чайки догори дном. **Козацькі чайки** були і залишаються неперевершеними зразками суднобудування, ці човни були надзвичайно міцні, але в той же час легкі та маневрені.

Цікаво, що одним із перших демократичних об'єднань в світі прийнято вважати **Запорізьку Січ**. Всі рішення та питання стосовно життя, побуту та діяльності вирішувалися на загальних зборах-

радах шляхом голосування. І якщо зважати на обставини, які спонукали до приходу людей на Січ, а саме – соціальна несправедливість, то цей факт не здається таким вже й дивним.

Також Запорізьку Січ по праву вважають першими політичним формуванням на території нашої країни. Січ мала всі ознаки республіки, була повністю незалежна й більшість європейських країн намагалися встановити з нею дипломатичні зв'язки.

Помилково думати, що у мирний час основною забавкою козаків була пиятика. Звісно без міцних напоїв обходилося не завжди, але все ж козаки полюбили культурний відпочинок, вони грали на різноманітних музичних інструментах, танцювали, співали пісень та влаштовували показові поєдинки на віху собі та оточуючим. Також доволі багато справ в козаків було й по господарству, адже жінок на Січі не було взагалі.

В походах вживати міцні напої було суворо заборонено, а порушення цієї заборони прирівнювалося до зради й могло каратися смертю.

Звісно, сімейне життя козаків було складним, а інколи його й взагалі не було, але козаки знаходили друзів-побратимів на Січі, задля яких були ладні на все. Існують міркування, що в козаків був особливий обряд-ритуал, під час якого воїни-

побратими обмінювалися своїми натільними хрестиками, що уособлювало вірність один одному.

Закони та правила на Січі були суворими та інколи жорстокими. Так, за крадіжку чи вбивство побратима винуватець не те що повинен був розплатитися своїм життям, а робили це в доволі жорстокій формі: його могли бити кийками чи навіть поховати живцем в домовині разом із небіжчиком. Можливо, це було зовсім не гуманно, але дисципліна в козаків була відмінна.

Надзвичайним явищем в козацькому світі були особливі хлопці та чоловіки, так звані **характерники**. За свідченнями своїх сучасників, походили вони від древніх, ще язичницьких, волхвів, які вміли пророкувати майбутнє та володіли таємними знаннями. Згідно з теоріями вчених, факт існування характерників можна пояснити наступним: після прийняття християнства на Русі язичників почали переслідувати греки та князі. Тому волхви починали тікати та створювати невеликі об'єднання – січі, подалі від великих міст. Саме в таких об'єднаннях волхви навчали воїнів всіх особливостей бойових мистецтв, звичаїв, обрядів та передавали свої знання.

Про козаків-характерників згадують наступне: «їх ні вода, ні вогонь, ні шабля, ні звичайна, ні срібна куля не брала», що вони «могли плавати на човнах по підлозі, відкривати замки без ключів, переходити водойми по циновках із лози чи сукняній повсті, бачити навкруг себе за кілька верств, брати в руку розпечені ядра та залізо, влізати та вилазити з міцно зшитих чи зав'язаних мішків, перетворювати вершників на птахів, людей

на куші, а самі могли «перекидатися» на котів, залазити у відро та плисти в ньому під водою тисячі верств»...

Козаки не лише користувалися своїми власними знаннями, вони збагачували свої вміння досягненнями й інших народів. Існують згадки, що на Запорізькій Січі жили й іноземні гості та представники близько 20 національностей. А ще козаки, їх старшина та гетьмани доволі багато подорожували, знайомлячись із культурою, науковими здобутками та звичаями інших народів, тим самим збагачуючи свою.

Одного загального прапора в козаків не існувало, кожна сотня чи полк мали свої власні стяги, однак починаючи з 17 століття з'являються згадки про головний прапор Запорізької Січі. На цьому стязі було зображено Архангела Михаїла на червоному фоні з одного боку, а з іншого – білий хрест, золотаве сонце, півмісяць та зорі. А своєрідним **символом-гербом** став образ козака з мушкетом.

Незвично та цікаво, що на козацьких прапорах доволі часто зображували шестикутну зірку. Згідно з давніми переконаннями та віруваннями, це був знак гармонії, який міг символізувати окремий рід чи бути символом магії.

Одним із невід'ємних атрибутів козака була його **зачіска та вуса**, за думками більшості дослідників, запорожці успадкували цю традицію від своїх предків язичників. Традиція голити обличчя та голову дійшла до Київської Русі від місцевих

племен, а з часом дійшла й до запорізьких козаків. Згідно з історичними дослідженнями, у древніх слов'ян не було жодного божества з довгим волоссям чи бородою, отже такий зовнішній вигляд вважався божественним. Хоча на противагу цій

теорії існує легенда, що козаки вважали себе надто грішними, щоби попасти до раю, а отже, може, Господь змилюється над ними й витягне з пекла за чуба. Козаки вважали, що, як загинуть на війні, їх янгол в небо понесе за чуприну. Цікаво, що така легенда та зачіска притаманна не лише українським козакам. В давні часи «оселедці» вистригали й єгипетським фараонам, й індіанцям, й татарам, персам, японським самураям та багатьом іншим. Також згадки про таку зачіску можна зустріти в різних казках та легендах, згадайте хоча б турецького Джина. Практично в усіх народів, де використовувалась зачіска «оселедець», вона символізувала «промінь сонця», головною відмінністю між козацькими «оселедцями» та іншими було місце положення: запорожці вистригали чуб на лобі, а інші робили його на потилиці чи по центру голови.

У запорожців був цікавий звичай – тримати курені завжди відкритими, так мандрівник чи перехожий міг зайти туди, відпочити, поїсти, погостювати та рушити далі в дорогу, навіть, якщо господаря не було вдома. Однак, на противагу цій гостинності, існувало суворе правило, виносити з куреня нічого не можна, в іншому випадку – суворе покарання. Також, якщо хтось знаходив якусь річ на Січі, її прив'язували до високої палиці чи стовпа і, якщо за 3 дні власник не знаходився, ця річ переходила у власність того, хто її знайшов.

Подейкують, що на Хортиці й досі росте дуб, оспіваний козацькими легендами, думами та піснями. В деяких із них розповідається про обряди та ритуали, які проводили перед боєм. Місцеві жителі переконані, що тому дубові вже 700 років.

Походження самого терміну «козак» оповите різноманітними теоріями. Так згідно переконань деяких польських вчених, поняття козак пішло від імені відомого ватажка Козака, який майстерно боровся з татарськими завойовниками. Ще одна теорія походження цього поняття базується на слові «коза», адже козаки були хитрими й могли

проникнути будь-куди. В перекладі з турецької «козак» означає «розбійник, волоцюга», логічно допустити, що саме таке прізвисько турки давали українським воїнам. Очевидно, саме воно й прижилося та з часом втратило своє негативне значення.

Цікавим історичним фактом є й те, що українські козаки добралися й до Америки. Так Джон Сміт, засновник одного з перших поселень британців на американському континенті, брав участь в боротьбі з турками та татарами й потрапив в полон. Сміта з полону врятували запорізькі козаки. Він гостював на Січі, звідки й повернувся до Англії, куди й запросив своїх рятівників. Саме в цей період англійці вирішили засновувати першу колонію на території Америки. Джон Сміт вирушив у цю подорож, прихопивши із собою декількох козаків, що виявили бажання. Саме так українці допомагали освоювати Америку.

Легенди

1. Як козаків випробували на Січі

Як приходив хтось у Січ, то запорожці випробували міру його спритності. Накажуть йому варити куліш, розкажуть як, застерезуть, щоб не сирий був і не перекипів. А самі йдуть наче косити. Парубкові ж так накажуть:

– Коли зготуєш, то виходь на могилу й клич нас. Ми почуємо, та й прийдемо.

Залізуть козаки в очерет і лежать. Ото хлопець зварить куліш, виходить на могилу, починає кликати. Вони чують, та не відгукуються. Кличе він їх, кличе, а тоді в сльози.

Козаки лежать у траві, чують усе це й кажуть:

– Ні, це не наш!

Тоді повернуться в курінь, дадуть тому хлопцеві коня і грошей на дорогу й скажуть:

– Іди собі! Нам таких не треба!

А котрий хлопець вдасться спритний та кмітливий, то вийшовши на могилу, крикне, гукне разів зо два. А як не

відгукнуться, то він сам іде куліш їсти. Та ще й вдарить гопака й пісні затагне. Тоді запорожці, прихопивши коси, йдуть до куреня. А він:

– Де вас чорти носили, панове? Кликав я вас, кликав, та й захрип. Тоді, щоб не вистиг куліш, почав сам їсти!

Перезирнуться запорожці та скажуть:

– Вставай, джуро! Тепер ти рівний нам козак!

І приймають парубка до свого товариства.

2. Козацькі сторожі

Від ріки Орелі аж по ріку Кінську козаки побудували земляні укріплення. Такі укріплення називаються редуги. У кожному редугі був курінь на п'ятдесят чоловік. З редугів козаки висилали в степи пікети й розвідки.

Біля кожного редуга ставили фігури. Це були хитромудро збудовані маяки. За їх допомогою можна було швидко оповістити увесь край про несподіваний ворожий набіг.

Кожна фігура складалася з двадцятьох смоляних бочок.

В основу ставили шість бочок сторч. Їх міцно з'єднували, обв'язували смоляним канатом. Усередині залишали порожнє місце. На них ставили п'ять бочок, а там – чотири, останні ж дві – одна на одну.

Верхня бочка була найменша і без дна. Усередині її був вставлений залізний прут. До прута прив'язували довгий мотузок. Один кінець мотузка звисав аж до самої землі. Біля другого кінця прив'язували здоровенний пук вивареного в селітрі лика.

Щоб не трапилося пожежі, такі фігури ставили подалі від редуга. Удень і вночі біля кожної пильнували вартові. Від редуга до редуга снували козаки, чоловік по п'ять і більше. Як вглядять татарву, то й чкурнуть до укріплення. Там осавул звелить запалювать фігуру. По інших редугах побачать і собі запалюють.

Так в одну годину козаки увесь край оповістять, щоб люди рятувалися.

3. Як жили козаки на Січі

Січ – ото в запорожців кріпость. Коло неї були окопи, вали, а всередині дзвіниця була така, що в неї й гармати ставилися. А жили вони скрізь по степах кущами, в землянках, або по-їхньому, бурдюгах: так чоловік по п'ятнадцять, двадцять, а то й менш.

У Січі – так там жили все по куренях, по кілька сот чоловік. Та й курені були великі. Ставились курінь до куреня причілкою, а в них були стовпи й сволоки. А в бурдюзі так просто все було: одні двері та одне віконце, – маленьке та таке, як тарілочка, кругле, – а то й зовсім без вікна.

Оце викопає козак яму, обставить її чим там попало, димарів тоді не було. Зимом як розпалить камінь, так він аж горить – уже холодно не буде.

В деяких землянках було і вбранство: по стінах висіла зброя всяка, а на покуті стояли образи, – усі розмальовані, під золотом. Попід стінами ставили лавки, ослончики, щоб було де сісти.

Землянок запорожці ніколи не замикали. Як їдуть куди або йдуть, то так і кидають їх: ніхто нічого не зачепить. У них так, що хто хоче, той заходить у землянку. Як хочеш їсти, розводь вогонь, бери казан, вари страву, яка там залишена, їж, пий, спочивай – заборони не було. А приїде хазяїн, так ще й рад гостеві, бо то тільки й родини йому на широкому степу. Він йому рад, він його і привітає.

Тепер увійдеш у хату, так вона красить кутками, а не красить пирогами, а тоді було не так: усякого нагодують. Хазяїн їде куди, так ще й залишає страву для прохожого. Хто хоч, заходить. Та й заходять, було. Наїдяться, нап'ються на дурничку та зроблять хрест, поставлять його серед землянки – це значить, що були гості й дякують господареві.

4. Душа козака-кобзаря

Помирає старий кобзар. З останнім подихом вилетіла з тіла душа козацька і понеслась попід хмари. Аж тут їй перед вратами небесними загородили путь: з одного боку Пресвяті Ангели Пречисті, а з другого боку Сила Нечиста.

І кажуть Чорти: «Заберем ми його в пекло вогняне на вічні муки, за безчинства його, за те, що шаблею в літа молоді убив багато люду, спустив величезні ріки людських сльоз та крові».

Кажуть Ангели: «Е ні, Сила Нечиста! Не будь по твоєму! Кров та сльози він проливав не безневинного люду, а ворогів, що нападали на його землю. Рубав він їх чесно, у бою, захищаючи власну домівку. За це йому належить місце у Чертогах Райських!»

Аж тут озвалася душа кобзаря козацька: «Душа козака вільна. За життя я ні під ким не був. І зараз вона нікому належати не зможе – ні в пеклі, ні в раю... А душа козака безсмертна в кобзі. І оживатиму я кожен раз, коли хтось заграє на її струнах!»

5. Таємниця козацької криниці

Є довгожителі серед людей, серед дерев, проте, щоб були довгожителі серед криниць, чути довелося вперше.

Щоправда, від тієї, ще козацької, криниці мало що й залишилося – лише дерев'яний зруб. А була ж, кажуть, недалеко від річки чудо-криниця із високим журавлем, що підіймав здоровенний кадуб води. Він перехилився в дужих руках козаків і виливався в довгий жолоб, з якого, спрагло припадаючи, пили виморені в походах козацькі коні.

А чутка дійшла до нас така, що в цьому краю сміливе козацтво не раз відбивало ворожі навали монголо-татар. В одній надзвичайно кривавій січі удача сприяла українцям. Вони отримали перемогу і відібрали у ворога нечувано великий скарб: багато золотих прикрас, золотих монет і ще всіляких дорогоцінних речей. Мужні оборонці не мали часу на довгий

перепочинок, бо потрібно було прогнати ворога геть з рідної землі.

І вночі, при світлі місяця та яскравого багаття взялися до важливої роботи: щоб зберегти відібраний у ворогів скарб, вирішили його закопати. Дружно й швидко кипіла робота: хто коней напував із добротної криниці з журавлем та жолобом, хто варив куліш, хто зброю налаштовував, а більшість трудились на береговій землі, віддаючи їй на довге збереження скарби із золота.

Тільки завдяки залишкам славнозвісної криниці можна здогадуватись про місце знаходження закопаного золота.

Щоліта хлюпоче хвилями спокійна тихоплинна Рось, буйно зеленіють навколишні луки, повіває легенький вітерець, навічно зберігаючи таємницю давніх часів.

Прислів'я про козаків

Український фолькор дуже багатий на прислів'я, пов'язані із запорожцями, отаманами, січовиками. Усі приказки дуже дотепні і красномовні, актуальні в теперішній час.

То не козак, що не думає отаманом бути.

Січ – мати, а Великий Луг – батько.

Козацькому роду нема переводу.

Терпи, козаче, отаманом будеш.

Де козак, там і слава.

Береженого Бог береже, а козака – шабля.

Без коня немає й козака.

В бою козак себе славить не на язиці пилюкою, а конем та шаблюкою.

До булави треба голови.

Кінь, шаблюка, вітер в полі – і ніхто не здолає козацької волі!

Козак без коня, що воїн без пістоля.

Козак дружбу знає: в біді коня не покидає.

Коли козак в полі, то він і на волі.

**Коли лицарський дух не згасає в дітях,
він ніколи не згасне в народі
(Валерій Шевчук).**

Книги для дітей про козаків

В Україні не знайдеться людини, яка не знала б про козаків. Козак у нашій культурі – звитяжний воїн, озброєний захисник Вітчизни, що боронить віру, гідність та звичаї всього нашого народу.

Історія українського козацтва – це одна з найвеличніших сторінок життя нашого народу. Рятуючись від постійних нападів сусідів та набігів кочовиків, чоловіки гуртувалися для захисту своїх земель. На цьому тлі виникло козацтво, утворилася Запорізька Січ, а згодом і власна держава – Гетьманщина.

У найтяжчі часи іноземного поневолення козацтво виступало справжнім захисником рідного терену й оборонцем державницьких традицій України. Саме перший потужний спалах відродження нашої державності припав на Козацьку добу. На початку 17-го століття козаки наводили страх на сусідів, успішно громили турків-татар на морі й повстали проти поляків, вимагаючи незалежності.

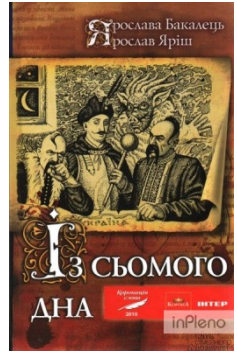
Долучити дитину до такої визначної сторінки нашої славетної історії – означає зробити вклад у формування патріота-українця.

Книги для дітей про козаків захоплять кожного читача, навчать доброго та допоможуть краще запам'ятати основні дати, події та постаті з історії України.

«Із сьомого дна». Ярослава Бакалець, Ярослав Яріш, (2010)

Премію «Коронації слова 2010» отримала лише одна авторка – Ярослава Бакалець, хоча на обкладинці вказані обоє авторів: Ярослава Бакалець та її племінник Ярослав Яріш. Обоє із села Ралівка (Самбірський район, Львівська область). Учителька української літератури Ярослава Бакалець зізналася, що на написання твору її надихнув роман Ліни Костенко «Берестечко».

«Під час написання усієї цієї містики доводилось і хреститись, і молитись, щоб мене не переслідували демони з книги», – Ярослав Яріш.

Три чорти – Лихо, Біда та Недоля – опиняються в Україні періоду Руїни (роки після смерті Богдана Хмельницького). Їхнє завдання: занапастити якнайбільше душ і розпочати чвари серед простого народу та боротьбу за владу серед козацької старшини (Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Іван Богун). Чорти спокушають людей владою, грошима, примушують заздрити, зраджувати й забувати про моральні принципи. Серед головних ідей книги – боротьба між Добром і Злом у душі кожної людини.

У цього історичного роману є своя особливість, вона – у присутності містичних персонажів, посланців пекла, які активно втручаються у події, що за три з половиною сотні років нікуди не поділися, вони і далі вербують собі слухняних рабів серед нас, випробовують людей владою, спокушають грошима, примушують заздрити, зраджувати.

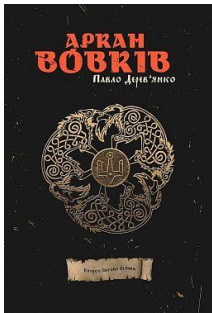
У фантастичному обрамленні реальні історичні особи оживають для боротьби із потойбіччям. Одні падають на сьоме дно пекла, інші ж підіймаються на сьоме небо. Битва за Україну триває.

«Тарас Бульба». Микола Гоголь (1835)

В книзі розповідається про антипольське повстання, що розпочалося на Запорізькій Січі і перекинулось в центральну Україну. В ході повстання один із синів старого отамана Бульби зраджує свою батьківщину та свого батька, і переходить на сторону поляків, покохавши знатну польку.

За це Тарас Бульба відрікається від свого сина і вбиває його. Прототипом Бульби виступив Тарас Федорович (Трясило) що підняв антипольське повстання у 1630 році.

«Аркан вовків». Павло Дерев'яно (2019)

...Рік 1845. Держава Хмельницького вистояла. Майже двісті років тут правлять виборні гетьмани та двопалатний парламент, Червона та Чорна ради, співіснують католицька та православна церкви, мова перейшла на *latynku*, у небі пливуть цепені, а серед людей живуть відьми. На захисті Українського Гетьманату стоять військо Січове, Тасмна Варта і химерні лицарі Сірого Ордену, що володіють потойбічними силами...

Це нове українське фентезі перспективного українського письменника. Тут переплітається альтернативна історія (козацька держава, яка вистояла та розвинулася), стімпанк (у світі «Аркану» існують потяги, залізниці, цепені, перші парові автомобілі та інше) та містика.

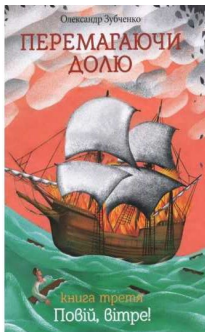
«Аркан» – це самобутній світ, побудований на українській історії, українських традиціях, українській культурі. Світ цього роману має багато знайомих ознак та постатей, яких ми знаємо з історії – Богдан Хмельницький, Мамай, знайомі місцини Києва. Але в той же час цей світ новий, незвіданий та цікавий. У ньому поряд з Військом Січовим існують химерні лицарі-перевертні з

Сірого ордену. Поряд з караванами чумаків їздять нові парові автомобілі, які потужніші та швидші за волів. І все це дає можливість читачеві зануритися у такий новий, але до болю знайомий світ.

Дуже важливою є емоційність тексту: читач переживає різні емоції, від піднесення та надії на щось гарне на початку, до жорстокого падіння у розпач наприкінці книги. Якщо характерники у книзі плачуть, то і в читача мимоволі потече сльоза (в кого скупа, а в кого й не дуже). Якщо у когось з героїв стається щось радісне, то неможливо не радіти разом з ним.

Події у книзі місцями досить жорстокі, і саме це змушує відчувати відчай. Але це і додає реалізму. Адже тут, як і в справжньому житті, немає супергероїв та хеппі ендів. Тут, як і в житті, є втрати та поранення, а поряд з ворогами гинуть і свої – рідня та брати.

Найперша емоція, яка поглинає читача після завершення читання останньої сторінки – це смуток. Смуток від того, що ця історія закінчилася. І це – найбільша ознака майстерності письменника, коли читач сумує за книгою, наче від розлуки з близькою людиною.

«Перемагаючи долю. Повій, вітре!» Зубченко Олександр (2018)

Трилогія «Перемагаючи долю» підкреслює важливість видання історичних творів для підлітків та людей іншого віку, задля зацікавлення історією держави способом прочитання матеріалу без карколомних дат, таблиць та подій.

«Заглядаючи у сиву далечінь історичного буття, мимоволі задаєш собі питання: чому саме так відбувалися історичні події? Чому саме так візерунки долі історичних постатей вплітаються в історичну канву і створюють той неповторний малюнок подій, які ми намагаємося розгадати?»

Сухий перелік історичних дат навряд чи може зацікавити школяра чи студента, але художній опис історичних подій, в якому діють як справжні герої, так і вигадані, опис, який заворожує і захоплює сюжетом з інтригою, змушує забути про все навколо і поринути в інше, повне пригод життя – це, зазвичай, приносить набагато більше користі для розвитку та пробуджує цікавість та бажання вивчити історію рідного краю».

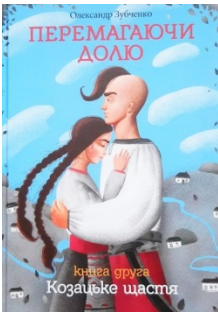
Наприкінці першої половини XVII століття татари продовжують нападати на Україну, але козацькі загони є саме тією могутньою силою, що може протистояти ворожій навалі. Слава про мужність і неабияку військову майстерність козаків гримить усією Європою. Саме тому французьке командування звертається до козацької старшини з проханням допомогти звільнити Дюнкерк від іспанців. Козацький сотник Іван Рубай вирушає до Франції. Та чи зможе він вирватися з рук смерті, чи зможе знову обійняти кохану Оксану, зустрітися з братом і друзями, які уже повірили в його загибель.

У цьому романі – історія про кохання, невідвладне часу і відстані; історія про дружбу попри усі перешкоди та готовність рятувати близьких навіть зі смертельної небезпеки; історія про жагу до життя, а понад усе – щира любов до рідної України

«Перемагаючи долю. Козацьке щастя».

Зубченко Олександр (2017)

1638 рік, на Лівобережжі лютують коронні війська Миколая Потоцького та Яреми Вишневецького. Козацький обов'язок змушує Івана Рубая і його вірних друзів-козаків Юрка, Петка та Миколу покинути коханих дівчат та стати на захист рідної землі.

Запорозцям не раз доведеться поглянути в очі смерті, бо їхній ворог – нещадна й всевладна польська шляхта. Бойовій майстерності звитяжних козаків заздять найвправніші польські й турецькі воїни. За своїх матерів й неньку Україну вони готові і

в бій без зброї піти, і один проти десяткох змагатися, і, ризикуючи головою, податися до турецького хана рятувати дівчину. Доля знову розлучає Івана й красуню Оксану, щоб закохані серця, попри відстані й ворогів, все одно віднайшли шлях одне до одного. Бо «сміливі завжди мають щастя»!

«Перемагаючи долю. Під чужим небом».

Зубченко Олександр (2017)

Перша половина XVII сторіччя... Україна потерпає від татарських набігів: у полон потрапляють тисячі українців, ламаються долі, розлучаються рідні серця. Так і наші герої – брати Іванко та Юрась опиняються у різних кінцях цього багатостраждального світу.

Перебуваючи на чужині – один в Китаї, другий – в Туреччині, брати не забувають того щастя, яке дали їм люблячий батько та ласкава мати, і хоча чужинські звичаї та віра мали вбити цю пам'ять, та поклик рідної землі є сильнішим. Як би не випробовувала жорстока доля їх на міцність, які б пригоди не довелося їм пережити, брати долають усі перешкоди, поки не зустрічаються по різні боки ворожих таборів, щоб разом піти дорогою визвольної боротьби нашого народу, примножуючи козацьку славу та надихаючи інших героїчною вдачею та майстерним володінням зброєю.

«Ми живемо в такий час, коли всі кудись поспішають, не встигають та й не бажають заглиблюватися у проблеми, сприймають усе поверхово, нальоту. Це найвищою мірою стосується і підлітків Вони сприймають інформацію однією фразою, далі – їм нецікаво. Тим більше, вся сучасна шкільна програма підштовхує до поверхового знання. В основному – знання дат, подій, а що за ними стоїть, уже не важливо. Тому роман я писав, намагаючись у найбільш стислій формі надати більше інформації, інтриги, пригод. Я думаю, що роман зацікавить підлітків» (Зубченко О.).

«Оповідання про славне Військо Запорізьке низове». Адріан Кащенко (1917, 1918, 1919)

Відомий письменник Адріан Кащенко, незаслужено вилучений з української літератури в роки правління командно-адміністративної системи, повернувся до своїх читачів. За часів СРСР усі книги

А. Кащенка були вилучені з бібліотек. І до 1989 року не був надрукований жоден його твір. Могила письменника не збереглася. Листування не знайдено. Доля 6-томного зібрання творів невідома.

Майже все своє життя митець працював над книгою «Оповідання про славне Військо Запорізьке низове». Зі сторінок його твору постає славна історія Запорізької Січі.

Для неї Адріан Кащенко зібрав велику кількість документів, карт, фотографій тих місць, де були розташовані колишні Січі. Цей твір є документом, у якому зібраний дуже цінний матеріал. Книжка вийшла аж трьома виданнями.

«Оповідання про Славне Військо Запорізьке Низове» – на думку фахівців – найбільш повний і зрозумілий літопис історії запорізького козацтва. Текст книги легкий і захоплюючий. Ним зачитуються, як художнім твором. Розповіді про зародження козацтва, про відчайдушну боротьбу, про далекі чорноморські походи, про сильних, мужніх, шляхетних людей сповнені героїчного духу і патріотизму.

Кащенко висвітлює в своїй книзі причини виникнення запорожців, секрет їх успіхів і популярності в народі, а потім послідовно обґрунтовує падіння низової вольниці. Автор розумів, що існування Запорізької Січі в умовах глобалізації та імперіалізації неможливе, проте читач відчуває його сум, його тугу за втраченим минулим. З книги також можна дізнатися про подальшу долю січовиків, після зруйнування Січі царцею

Катериною. Хтось пішов за Дунай, під турка, хтось потрапив на службу в новостворені козацькі війська. Та це вже була не вольниця, а державна повинність, а більшість вільних козаків взагалі потрапили в кріпацтво.

...Давнина України. Початок козаччини. Перші часи життя Війська Запорозького. Неволя бусурманська. Гетьман князь Дмитро Вишневецький (Байда). Самійло Кішка (перше гетьманування). Люблінська унія та її наслідки. Гетьман Іван Свірговський. Гетьман Богдан Ружинський (Богданко). Шах та Підкова. Баторієві одміни в устрої козаччини. Самійло Зборовський. Богдан Микошинський. Гетьман Михайло Ружинський...

«Зруйноване гніздо». Адріан Кашенко (1911)

Кашенко Адріан – автор численних прозових творів про Запорізьку Січ. Він починав свій літературний шлях з друкування народних легенд, переказів, казок, але йому судилося стати популярним історичним повістярем, який у своїх творах популяризував славне минуле рідного народу.

Історична повість «Зруйноване гніздо» охоплює 1775–1780 роки. Це твір про ліквідацію Запорізької Січі, козацьких вольностей та панування московських вельмож на землях зруйнованої Січі.

«Болючі думки, мов убиті у мозок цвяхи, пекли голову старого. – Так ось до чого воно йшло скасування Запорожжя... Щоб наші землі та степи, кривавицею дідів та прадідів політі, пороздавати вельможам... Невже ж воно справді так і буде? Невже Господь святий попустить, щоб нас, вільних людей, повернули в неволю? Нащо ж, Господи, ти привів мені старому діждати такої недолі? Чому не прибрав мене раніше?»

«З Дніпра на Дунай». Адріан Кашенко (1919, 1948)

Історична повість про відхід запорозьких козаків на Дунай після зруйнування Січі охоплює події 1775 року. Вона написана в 1914. І в цьому ж році вперше надрукована в Катеринославі.

У козаків-запорожців був дуже гарний звичай, щоб біля всякого статечного козака, не кажучи вже про військову старшину, був один або й більше хлопців-недолітків. Ті хлопці в давні часи звалися джурами, а пізніше – молодиками.

Джура доглядав коня та зброю свого названого батька-запорожця, ходив разом із ним у походи й навіть у бойовищах ставав йому в пригоді, набиваючи рушницю, викресшуючи вогню на люльку та приносячи пити.

Таким хлопцям, джурам чи молодикам, доводилось під час свого юнацького життя зазнати багато всяких пригод та небезпеки, й через те, доходячи парубочих літ, вони набували собі великого хисту й ставали найзавзятішими козаками...

«Обре, сховайся добре!». Костянтин Когтянц (2010)

Такого фентезі ви ще не читали! Ви не знайдете тут ані ельфів з гоблінами, ані абстрактної боротьби світла з темрявою, ані ідеальних залізобетонних героїв. Зате всі згадані історичні факти достовірні. Сюжет роману розвивається на тлі героїчних і трагічних подій Хмельниччини у 1651–1652 рр. Головний герой, який мимоволі вплутався у боротьбу розвідок балканських князівств, після тривалих поневірянь опиняється на Січі й під час виконання чергового наказу дізнається, що отаман загону – чаклун...

Відкривай цю книгу... і поринай у чудовий, незбагнений світ української казки, козацької звичаї та національного колориту. Козаки – герої народного епосу й казкові тварини,

чаклуни, нежить й прості українські люди, фантастичні дива й реальні історичні події – все це оточує, полонить, зачаровує.

Україна, 1651 рік, йде Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Після періоду блискучих перемог у козацького війська, та й усієї визвольної справи, почались невдачі. І хоч виступ Хмельницького супротив польської корони сколихнув все українське суспільство, підняв кращих представників всіх верств тогочасної

України на боротьбу, хоч до лав козацького війська прибували все нові й нові звитяжці, хоч Богдана оточували талановиті полководці й маги-характерники, хоч і сам Гетьман мав неабиякі магичні здібності й користувався сильними амулетами-оберегами, та з початку 1651 року військова фортуна ніби відвернулася від повстанців. Почались поразки, та такі, що могли бути пояснені не лише зрадою, а й втручанням надприродних сил та злих духів. (Як виявилось пізніше, польські магнати скористалися послугами трьох чаклунів).

Традиційно козацьке військо було сильне не тільки героїзмом та сміливістю, бойовою майстерністю своїх вояків, досвідом та розумом своїх воєначальників, а й давніми традиціями природного чаклунства й бойової магії. Багато серед козаків було магів-характерників, котрі «не лише замовляли кулі, а й збирали їх з себе руками і кидали назад у ворогів», лікували поранених та й «мерця на час могли підняти». Вони активно допомагали козацькій справі, тому й було їх військо сильним й непереможним. Але не рідко магичними талантами володіли й козацькі ватажки. В народі ходили чутки про надприродні здібності таких знаменитих козацьких провідників, як Байда-Вишневецький, Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Іван Сірко.

«Чорна рада. Хроніка 1663 року». Пантелеймон Куліш (1857)

Історичний роман відображає відому історичну подію – чорну раду, що відбулася в Ніжині 1663 року, відтворено соціальні суперечності в Україні після переможної визвольної війни та приєднання до Московського царства.

Після поразки повстання полковник десять років сидів «зимовником» серед дикого степу на Низу, взявши за жінку бранку туркеню; проповідував слово правди божої рибалкам і чабанам запорозьким. Коли повстання підняв Богдан Хмельницький, Шрам став першим його помічником, у боях заробив багато шабельних шрамів, за що його тепер і прозвано Шрамом. Постарівши, постригся в попи. Тепер у походи ходив його син Петро. Коли ж на Україні знову почалися чвари і роздори, люди знову обрали Шрама полковником...

«Крутіж». Богдан Лепкий (1941)

Один із найкращих історичних творів Богдана Лепкого. Письменнику вдалося з великою правдивістю показати драматичний період в історії України – період боротьби за гетьманство після смерті Богдана Хмельницького, що здобув назву Руїни, періоду, найменш висвітленого наукою, майже не відтвореного художньою літературою. В

центрі повісті – шляхтич Валентій Босаковський. Стурбований ситуацією, що склалася через змови і суперечності серед козацької старшини, він піднімається на захист рідної землі. Події відбуваються на периферії, далеко від основних центрів політичного життя, персонажі теж не належать до тих, хто

вирішує долі держав і народів... Але динамічний сюжет, впізнавані історичні постаті, вирування пристрастей і зіткнення доль роблять повість цікавою і захоплюючою. Безстрашність і лицарське благородство Валентія та його побратимів, вірність коханню, стихія дотепу та козацького жарту наповнюють наші душі оптимізмом і вірою у щасливе майбутнє.

«Таємний посол». Володимир Малик

Тетралогія письменника-історика складається із романів:

«Посол Урус-Шайтана» (1968),

«Фірман султана» (1969),

«Чорний вершник» (1976),

«Шовковий шнурок» (1977).

Задум цієї тетралогії виник у письменника під впливом відомої картини Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

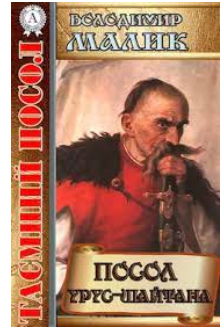
Розглядаючи картину, письменник подумав: художник зобразив на полотні лише мить із життя цих мужніх захисників своєї землі. Якщо ж написати роман, то можна показати як вони жили, сіяли й збирали хліб, займались ремеслами, кохали, воювали зі своїми ворогами, страждали в неволі, гинули у війнах.

Головним героєм тетралогії виступає молодий козак Арсен Звенигора. Ця особа не зовсім вигадана. У Арсена був реальний прототип – запорожець-розвідник, якого отаман Іван Сірко напередодні війни послав із важливим завданням в Туреччину – вивідати військові плани майбутнього ворога. Досконало володіючи турецькою мовою, цей сміливий «таємний посол» зумів роздобути і привезти на Запоріжжя фірман (указ) султана Магомета IV про майбутній похід на Україну.

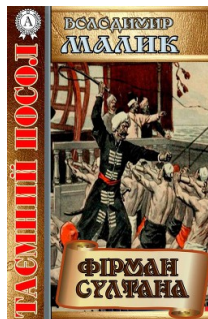
Розуміючи виняткову важливість цього документа, Сірко негайно відправив його до Москви, де він і зберігся до наших днів в архіві колишнього Посольського приказу.

«Посол Урус-Шайтана»

Перша книга тетралогії розповідає про події 1676 року від Різдва Христового. Змальовується Запорізька Січ. Кошовий отаман Іван Сірко посилає головного героя, молодого козака Арсена Звенигору з подвійною таємною місією до Болгарії. Він повинен викупити з неволі брата Сірка, Нестора, і розвідати, чи правдиві чутки про підготовлюване вторгнення турків в Україну. Під час виконання місії Арсен потрапляє в полон замість того, щоб пробиратися таємними стежками під Варну. Цю книгу можна назвати провідником по історії України того періоду.

«Фірман султана»

Арсен Звенигора, козак Війська Запорізького і його друзі втекли з рабства на турецькій галері. До їх рук випадково потрапляє фірман султана (таємний наказ султана про військові походи на певну країну для того, щоб напасти раптово). Тепер Арсен знає про те, що його рідну Україну очікує нова турецька навала на чолі з візиром Кара-Мустафою. Арсен усіма силами намагається швидше потрапити додому, щоб попередити про небезпеку кошового отамана Сірка та гетьмана Самойловича. На шляху до України Арсену допомагають його знання турецької мови, вправне володіння зброєю та уміння знаходити вихід зі складних ситуацій

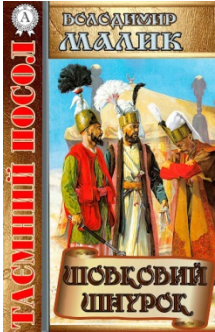
«Чорний вершник»

У третій частині тетралогії Арсен Звенигора нарешті повертається додому, проте війна знову змушує його відправлятися у похід. У пригодах йому допомагатимуть персонажі

попередніх книг – росіянин Роман Воїнов, поляк Мартин Спихальський, болгарський воєвода Младен і його син Ненко. Крім цього, важливу роль у сюжеті відіграє Семен Гурко.

«Шовковий шнурок»

Назва останньої частини тетралогії відсилає до турецького звичаю, за яким посадовцю, що завинив, султан надсилав шовковий шнурок. Така «посилка» означала смертний вирок. У центрі уваги роману знову Арсен Звенигора, який продовжує боротьбу проти ворогів рідної України, вирішуючи попутно особисті проблеми. У вирі війни зникла кохана дівчина Арсена – Златка. Пошуки у Криму та в інших частинах України не дали результатів. Але через деякий час стало відомо, що Златка потрапила в Стамбул, в гарем великого візира Кара-Мустафи. І Арсен разом із другом Ненком поїхали її визволити, заприсягнувши, що врятують її з полону або загинуть у бою з ворогом.

«Таємниця козацької шаблі». Зірка Мензатюк (2006)

У цій повісті так розповідається про Україну, що навіть у «домашніх» хлопців та дівчат виникне бажання подорожувати й побачити всі старовинні фортеці та давні козацькі речі на власні очі. Чудово, що авторка не повчає читача, мовляв, любіть Україну, бо скільки страждань і випробувань випало на її долю. Вона просто пише так, що починаєш краще розуміти свою суть, закохуєшся в свою землю.

Крім того, повість динамічна, герої колоритні, і в читача просто немає вибору - хвилюватися за них чи ні. Просто

«вживаєшся» в них – і сам провалюєшся в пастку, потрапляєш на дивний бал, тікаєш на машині від переслідувачів...

«Усе почалося з того, що в сімейства Руснаків з'явилася Машка – пошарпаний, а все ж нічогенький автомобільчик. А далі... привид повідомив, що старовинна реліквія у небезпеці – і почалися шалені перегони, небезпечна, сповнена містики і захвату мандрівка замками України у пошуках козацької шаблі...»

Тато, мама, їхня донька Наталочка вирушили в подорож автомобілем на ім'я Машка за маршрутом: Тараканівський форт під Дубно, замок у Дубні, замок-палац у Підгірцях, Олеський замок, Кам'янець-Подільська фортеця, Хотинська фортеця та Козацькі Могили у Берестечку.

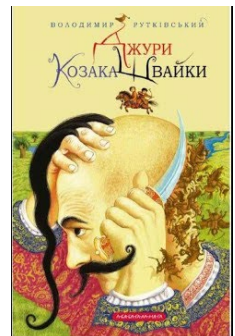
Їм допомагає історик дядько Богдан, пластуни зі Львова Северин та Василь. Їм протидіють родина чортів: мати, батько та їхній син – чортик Антипко, «добірне товариство», яке складалось із чортів та відьом, пан Щуровський, який колись був козаком, але зрадив своїх у бою під Берестечком.

Пригодницька тетралогія про козаків-Джурів Володимира Рутківського:

- «Джури козака Швайки» (2007),
- «Джури-характерники» (2009),
- «Джури і підводний човен» (2010),
- «Джури і Кудлатик» (2015).

«Джури козака Швайка»

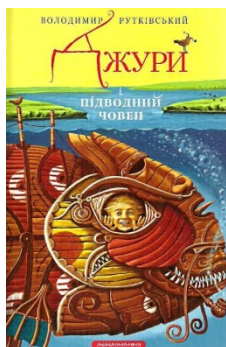
Усі ми знаємо імена Северина Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи. А ким були найперші козаки? Звідкіля вони взялися? На ці запитання ти знайдеш відповідь у новому гостросюжетному історичному романі

Володимира Рутківського – одного з найблискучіших сучасних українських дитячих письменників. Його дивовижні герої – Грицик та малий волхв Санько, юний богатир Демко Дурна Сила, його мама-велетка, невловимий козак Швайка зі своїм вірним вовком Барвінком та їхні численні друзі – з честю виходять із найскладніших ситуацій. А небезпека чигає на кожному кроці, а надто, коли ти зважився підняти шаблю на могутню татарську орду, а за твоєю спиною – майже нікого...

«Джури-характерники» – друга книга захоплюючої історичної тетралогії.

У цьому гостросюжетному романі читачі зустрінуться зі своїми улюбленими героями з попереднього роману «Джури козака Швайки» – юним характерником Саньком та його вірним другом Грициком. Хлопці підросли, змужніли, і тепер нарівні з дорослими козаками беруть участь у військових виправах. У романі з'являється ще один відчайдушний герой – маленький характерник Телесик зі своєю дитячою ватагою. А небезпека й надалі чигає на кожному кроці. Сам Швайка цього разу ризикує своїм життям частіше і страшніше, ніж раніше. У нього є мета – зсередини змінити кримськотатарську державу, щоб вона не загрожувала українцям і мирному життю.

«Джури і підводний човен» – третя книга історичної тетралогії «Джури». У цьому романі Володимир Рутківський знову постає блискучим оповідачем і чарівником слова. На тебе, любий читачу, чекають неймовірні пригоди, шалені звитяги і нові відкриття. Разом із героями роману ти оборонятимеш Київ, перепливеш неприступні дніпровські пороги, розвідаєш таємниці підземної Хортиці,

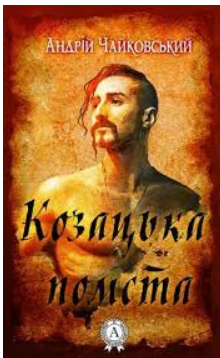
будеш штурмувати Очаківську фортецю. Ти також дізнаєшся, як Санько допоміг Грицикові стати непереможним воїном-характерником, чому Демко Дурна Сила знову змінив своє прізвище, і як Телесикові з Чорторием вдалося винайти підводний човен і перепливти на ньому Чорне море. А небезпеки... На те вони й небезпеки, аби їх долати.

«Джури і Кудлатик» – четвертий роман Володимира Рутківського, доволі чудернацький сиквел до популярної трилогії «Джури».

Чому чудернацький? Бо, по-перше, оповідь ведеться від імені вовка Куцого, який через п'ятсот років переродився у пса Кудлатика, до якого поступово повертаються спогади про його попередні життя, і з цього впливає по-друге: у книжці дві сюжетні лінії, які фактично не пов'язані між собою. Історія вимуштрованого вовчика Куцого і його господаря Грицика починається точнісінько з того місця, де вона закінчилася у «Джурах і підводному човні»: після славної перемоги над ворогами Грицик вирушає свататися до татарської дівчини.

«Козацька помста». Андрій Чайковський (1919)

У повісті «Козацька помста» змальоване нестерпно тяжке життя закріпаченого українського селянства під гнітом польської шляхти в 2-й половині 17–початку 18 століття. На очах головного героя, Карпа Кожуха, знущаються і вбивають його батьків.

Єдиний спротив такому свавіллю чинила Запорозька Січ. Карп Кожух,

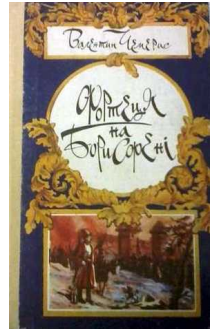
вихований змалечку козаками в Січі, задумує і здійснює помсту кривдникам.

Цікавим є також колоритний образ козака-характерника, кмітливого, вдатного і працелюбного.

«Хоч би ви й знали Красноставці на правобережній Україні, то вони тепер не те, що в давнину. Тепер усе на світі перемінилося, переіначилося, а з колишніх Красноставців тільки й слави, що став великий, розлогий зостався та й той став не такий тепер, як колись-то, не та й глибина. Здебільшого комишем поріс, а то й висох зовсім...»

«Фортеця на Борисфені». Валентин Чемерис (2008)

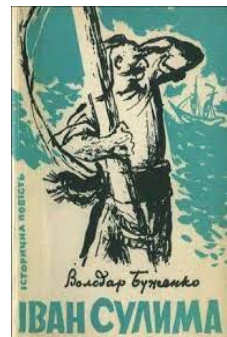
Роман «Фортеця на Борисфені» присвячений досить невеликому проміжку часу в українській історії. Невеликому, але дуже важливому, який став предтечею Великої Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Події починаються з літа 1635 року, коли запорожці на чолі з гетьманом Іваном Сулимою зруйнували Кодацьку фортецю на Дніпрі, і закінчуються Кумейківською битвою...

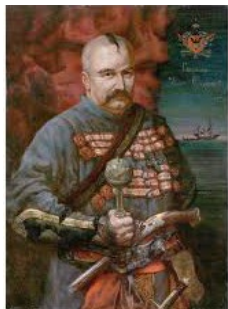
Козацькі звитяжці

«Іван Сулима». Володар Буженко (1961)

Історична оповідь про Івана Михайловича Сулиму – видатного козацького ватажка, який пройшов через жорстоку турецьку неволю, був гетьманом реєстрового козацтва, а в 1632 році, керуючи козацьким флотом, захопив до тої пори неприступну

турецьку фортецю Азов та знищив всі її укріплення. У нашу історію він увійшов завдяки руйнуванню новозбудованої поляками фортеці, зведеної для контролю над бунтівливим народом.

Іван Сулима (також Іван Михайлович Сулима, ? –12 грудня 1635), гетьман нереєстрових запорозьких козаків (1628–1629, 1630–1635), дрібний шляхтич герба Сулима.

З молодих років брав участь у походах запорозьких козаків на Туреччину та кримське ханство. Потрапив у полон, неволя його тривала близько 15 років. Однак протягом того часу Сулима не втрачав надії звільнитися з полону. Чекав тільки зручного випадку. І цей момент настав. Деякий час Іван мешкав на Дону. Вперше був обраний гетьманом реєстрових козаків восени 1628 року. Але вже навесні 1629 року він покинув козацьчину і став управителем однієї з маєтностей Жолкевських на Переяславщині. Потім він раптом (у 1630 році) знов повернувся до війська, де користувався повагою, як старий і досвідчений ватажок. Сулима мав золотий портрет папи Павла V, який отримав за те, що, здобувши у славній морській битві турецьку галеру і взявши у полон 300 турків, тих турецьких невольників подарував папі.

«Над Кодацьким порогом. Про гетьмана Івана Сулиму». Адріан Кашенко (1913)

У 1635 році, ще до Богдана Хмельницького, на Січі запорозьким кошовим отаманом був Іван Сулима, який за своїх молодих літ придбав собі великого войовничого хисту й завзяття, бо козакував

саме під час славних походів гетьмана Сагайдачного. З ним Сулима й Кафу турецьку в Криму здобував, і Трапезунд за Чорним морем аж двічі руйнував, і околиці Царгорода вогнем випалював, та тільки під час одного з морських походів, коли запорозькі чайки викинуло хуртовиною на турецькі береги, він попався туркам у бранці. Але спасся.

За сприяння поляків (Конецпольський) була збудована Кодацька фортеця, щоб «одрізнити Запорожжя од України і перешкоджати поневоленому українському людові тікати од панів на Січ». Іван Сулима хоче зруйнувати

Кодак, для цього він вирушає у походи, щоб мати золото для озброєння козацтва. Під час подорожі козаки під керівництвом отамана визволяють бранців, озброюють їх.

Козаки руйнують Кодак. Конецпольський намагається помститися І. Сулимі: вирішив діяти хитро, блискавично й жорстко. Він надіслав у козацький табір своїх агентів, що почали підбурювати козаків, лякати їх наслідками заподіяного, підкупляти та сіяти зраду. Це принесло бажаний результат. Через зраду козацької старшини Сулиму схопили та відправили до Варшави, де у той час перебували турецький та татарський послы, які саме скаржилися на козацькі кривди та вимагали стратити Сулиму та його прибічників. Король бажав пом'якшити долю Сулими, бо він «поконавши стільки разів турків і навіть не діставши ніколи рани у битвах з ними, мусив би вмерти ганебною смертю». Сулима виправдовувався тим, що він не знав, що фортеця належить короні.

Але судді дійшли спільної думки й винесли вердикт, що засуджував обвинувачених до страти. Після проголошення вироку Сулима перейшов до католицизму й попросив поховати

його з портретом папи Павла V. Але і це його не врятувало. Сулиму було страчено...

Богдан Хмельницький продовжив його справу.

«Байда, князь Вишневецький». Пантелеймон Куліш (1884)

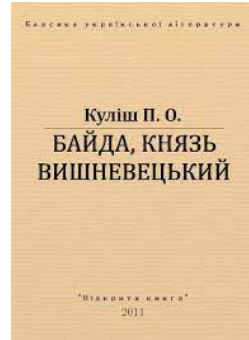
«Байда, князь Вишневецький» – це історична драма, в основі якої – сюжет з народно-історичної «Пісні про Байду». Драма у віршах видатного українського поета, письменника, прозаїка та літературознавця присвячена оспівуванню постаті легендарного ватажка запорізьких козаків **Дмитра Байди Вишневецького**. Після марних шукань правди в короля, султана та царя і гірких розчарувань князь Вишневецький намагається знайти опору в силах народу, в козацтві.

Автор ідеалізує свого героя. Він мужній, харизматичний, розумний, козак-відчайдух, який, здається, не боїться навіть пекла...

Дмитро Байда Вишневецький (р. н. невід. – 1563/1564, Стамбул) – український магнат на Волині, князь гербу Корибут, козацький ватажок, гетьман. Староста канівський і черкаський. Власник маєтків у містечку Вишнівець Крем'янецького повіту. Збудований ним замок на острові Мала Хортиця вважається прототипом Запорозької Січі.

Після багатьох невдалих спроб протистояння з татарами Вишневецький захворів. У 1563 році його запросили на князівство до Молдавії місцеві бояри, які знаходилися під протекторатом Туреччини, і там по-зрадницьки захопили його в полон та відправили до Стамбула, де пізніше стратили. Страта Вишневецького справила

величезний вплив на маси дніпровського козацтва, з яким він так довго спілкувався і яке очолював у походах. Життя і смерть Вишневецького обросли легендами. Від Байди Вишневецького у спадок козацтву передався його особистий штандарт – малиновий стяг із срібним хрестом і золотими півмісяцями, який згодом став прапором козаків.

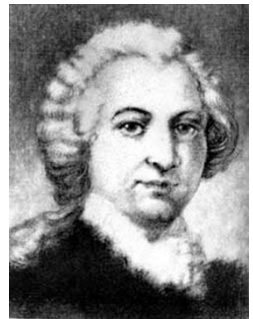
В особі гетьмана Дмитра Вишневецького Україна мала визначного козацького лідера, засновника Січі, патріота, полководця, яким може пишатися будь-яка країна світу.

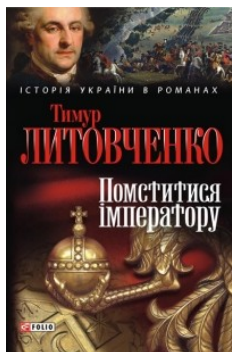
«Орлі, син Орлика». Тимур Литовченко (2010)

Ім'я гетьмана Пилипа Орлика загальновідоме: сподвижник Івана Мазепи, спадкоємець його слави, автор «Пактів й конституцій законів та вольностей Війська Запорозького»... Набагато менше сучасні українці знають про його сина **Григорія Орлика**, який був відомим політичним і військовим діячем доби французького короля Людовіка XV, видатним дипломатом й організатором розгалуженої розвідувальної мережі, а також щирим адептом ідеї відновлення козацької держави на українських теренах.

Григорій Орлик (5 листопада 1702, Батурін, Гетьманщина – 14 листопада 1759, Мінден, Королівство Пруссія) – син Пилипа Орлика, довірена особа короля Польщі Станіслава Лещинського, військовий діяч і агент дипломатичної служби в короля Франції Людовика XV. Шпигун, дипломат, воїн, генерал, граф – чим не сценарій для фільма-блокбастера чи романа-бестселера? Саме завдяки таким яскравим персонажам маємо відкривати себе світу – та й самим собі.

Глибокі аналітичні висновки, які зробив Григорій Орлик триста років тому, коли Москва тільки напувалася кров'ю сусідів і мало хто розумів її загрозу, актуальні й для нинішнього політичного істеблїшменту Європи.

«Помститися імператору». Тимур Литовченко (2011)

У книжці розповідається про долю спудея Києво-Могилянської академії Степана Раковича, сина козацького сотника з Прилук, який потім став охоронцем гетьмана Війська Запорозького **Івана Мазепи**. Через намагання помститись Петру I за смерть нареченої Гелени Каплі та свого батька Степан Ракович покинув Мазепу під час Полтавської битви, заледве не загинув, досяг фінансових успіхів, став графом, Великим Магістром таємної масонської ложі, якого оточення вважало сином не козацького старшини Раковича, а угорського графа Ференца Ракоці, трансильванським принцом. У кінцевому підсумку Степан Ракович помстився Петру I посмертно, посватавши за його внука, наступника престолу й майбутнього російського імператора Петра III, розпутну принцесу Софію Фридеріку Ангальт-Цербстську і таким чином перервавши на Петрі III рід Романових на престолі Російської імперії.

«Гетьманський скарб». Юрій Мушкетик (1993)

У романі «Гетьманський скарб» письменник досліджує проблему пошуку легендарного скарбу наказного гетьмана **Полуботка**. Події роману показані очима молодого козака Івана Сулими, закоханого в Улясю – дочку гетьмана Івана Скоропадського. Палке кохання, насильницька розлука закоханих, таємні та випадкові зустрічі, страждання, сльози – і все це на тлі тяжкої

політичної боротьби українського народу в XVIII столітті, підступів, зрад, смертей і пошуку головного скарбу – духовного.

Павло Полуботок (1660 (?) – 29 грудня 1724) – український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Лівобережній Україні (1722–1724). Представник козацького роду Полуботків. Чернігівський полковник. За наказом Петра I був ув'язнений у Петропавлівській фортеці, де і помер внаслідок тортур.

За легендою Полуботок відправив гетьманські скарби до Лондона, заповівши повернути їх незалежній Україні чи своїм нащадкам. 1720 року син гетьмана Яків за батьковим розпорядженням поклав на рахунок лондонського «Банку Ост-Індійської компанії» барильце золота. До Росії це золото пробували повернути кілька царів, починаючи від Петра I. З 1991 над поверненням працює Україна. Нині мова йде вже про суму на внеску Полуботка в 16 млрд. фунтів стерлінгів. Однак службовці банку, спадкоємця «Банку Ост-Індійської компанії», донині ігнорують усі запити, посилаючись на таємницю вкладу і відсутність необхідних документів.

«На брата брат». Юрій Мушкетик (1996)

Юрій Мушкетик – відомий майстер сучасної української прози, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, автор багатьох повістей та романів, серед яких є твори, присвячені козацькій історії нашої країни.

У романі «На брата брат» відтворено події, що розгорталися в Україні за часів гетьмана **Івана Виговського**, коли після смерті Богдана Хмельницького боротьба за державну незалежність вилилася у братовбивчу війну.

«Останній гетьман. Погоня». Юрій Мушкетик (2009)

До книги відомого майстра сучасної української прози Юрія Мушкетика увійшли два романи – «Останній гетьман» і «Погоня». У центрі першого роману – визначна історична постать, державний діяч, останній керманич козацької України **Кирило Григорович Розумовський**. Хоч би які оцінки давали йому історики, перед нами освічений і далекоглядний політик, що, ставши на гетьманство, дії свої передусім спрямував на модернізацію козацького ладу. Провів кілька важливих реформ і, попри будь-які утиски та перешкоди, встав на захист прав і свобод козацької автономії.

Кирило Розумовський (18 (29) березня 1728, Лемеші, Козелецька сотня, Київський полк, Гетьманщина – 9 (21) січня 1803, Батурин, Чернігівська губернія, Російська імперія) – український військовий, політичний та державний діяч, гетьман «всієї Малої Росії, обох боків Дніпра та Військ Запорозьких». Представник козацького роду Розумовських. Граф та генерал-фельдмаршал Російської імперії.

Образ останнього гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського відклався у свідомості більшості знавців вітчизняної історії як зразок сановитого вельможі, що передусім дбав про власні статки, маєтності, двірський шик. Проте, будучи найбільшим землевласником в Україні і одним з найбагатших власників у Росії, Кирило Розумовський, почав дбати й про своє оточення, зміцнювати зв'язки, зокрема й родинні, між впливовими українськими старшинами.

«Гетьман Іван Виговський». Іван Нечуй-Левицький (1898)

Історико-біографічний роман класика української літератури за радянських часів старанно замовчувався. Цей твір одночасно виконує дві функції: з одного боку, є посібником для вивчення історії України, має просвітницький характер, а з другого – засобами художнього письма відтворює реальні постаті нашого минулого.

Роман був опублікований одразу після написання – в 1898 році у Львові. У творі тісно переплітаються, доповнюючи одна одну, дві сюжетні лінії: історія родин гетьмана **Івана Виговського** та простого козака Демка Лютая. Таким чином письменник прагнув показати ситуацію в Україні після Переяславської угоди та смерті Богдана Хмельницького, ставлення народу до намірів своїх провідників.

В Переяславі, після ради 8 січня 1654 року, гетьман Богдан Хмельницький з козацьким військом прийняв присягу на підданство московському цареві Олексієві Михайловичу перед московськими посланцями. Після того московські посланці мали через тиждень виїхати до Києва, щоб прийняти присягу од духовенства, київських козаків та городян. Богдан Хмельницький послав свого генерального писаря Івана Остаповича Виговського поперед посланців до Києва...

Смерть Хмельницького застала українців у нещасливий момент. Напівсформоване українське суспільство, яке оточували хижакі-сусіди й роздирали внутрішні проблеми, охоче прийняло його провід. Але для наступників Хмельницького, які не мали його популярності й престижу, виявилось набагато важче здобути широку підтримку.

Намагаючись заснувати на Україні династію козацьких правителів, Хмельницький влаштував так, щоб після нього гетьманом обрали його сина Юрія. Проте незабаром 16-річний хлопчина (як і старшина) сам переконався, що не готовий правити в такий переламний момент. Тому в 1657 році гетьманом обрали одного із найближчих прибічників Хмельницького – генерального писаря Війська Запорозького Івана Виговського.

Іван Виговський (бл. 1608 – 17(27) березня 1664) – український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави у Наддніпрянській Україні (1657–1659).

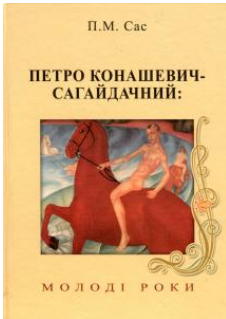

Народився на Овруччині. Випускник Київської братської школи. Працював у київському і луцькому судах, був намісником луцького старости. Згодом поступив до кварцяного війська Речі Посполитої, де потім став ротмістром.

У 1648 році, перебуваючи на службі у польському війську, він потрапив у полон під Жовтими Водами. Оцінивши його освіченість та досвід, Хмельницький відпустив його на волю. Виговський приєднався до козаків і незабаром був призначений генеральним писарем.

Брав участь у військових операціях при Пилявцях (1648), під Збаражем та Зборовом (1649), Берестечком (1651), Батогом (1652), Жванцем (1653), Охматовом та Львовом (1655). Займався розробкою і був присутнім при укладанні Зборівського, Білоцерківського та Переяславського договорів.

Виговський був одним із найрозумніших і найосвіченіших козацьких ватажків.

«Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки». Петро Сас (2006)

У книзі розглянуто найважливіші віхи біографії молодого **Петра Конашевича-Сагайдачного**. На основі джерельних свідчень визначено час народження майбутнього гетьмана Війська Запорозького, висвітлено питання його соціального походження, освіти та виховання. З'ясовано час приходу юнака на Запорожжя та окреслено специфіку козацької військової тактики і стратегії, на основі яких формувалося його полководське мистецтво.

Дано відповідь на те, чи мав Петро Сагайдачний сина, проаналізовано вірогідність передачі ним рукописного Євангелія у дар одній із чигиринських церков, а також інші історіографічні версії, пов'язані з його особою

Петро (Кононович) Конашевич-Сагайдачний (близько 1582, Кульчиці, нині село Самбірського району Львівської області – 10 квітня (20 квітня) 1622, Київ) – український полководець і політичний діяч, православний шляхтич гербу Побуг, гетьман реєстрового козацтва, кошовий отаман Запорізької Січі.

Організатор успішних походів запорозьких козаків проти Кримського ханства, Османської імперії та Московського царства. Меценат православних братств та опікун братських шкіл.

Сагайдачний помер 1622 року від рани, якої зазнав у Хотинській битві. Був похований у Богоявленському соборі Київського Братського монастиря, але згодом відомості про його могилу було втрачено. По сьогодні існує багато сумнівів з приводу точного місця перебування його тіла.

«Богун». Олександр Соколовський (1931)

Історичний роман вперше був надрукований 1931 року в підсоветській Україні. Відомо, що на вимогу видавництва автор мусів переробляти свій твір кілька разів: ідейна концепція роману ніяк не вкладалася в рамки приписаного окупантом світогляду. В 1937 році Соколовському висунули звинувачення як члену антирадянської організації, яка ставила за мету повалення Радянської влади в Україні. Його засудили до страти 22 серпня 1938 року і того ж дня він був розстріляний... В історичному романі з часів Хмельниччини письменник звертає увагу на прославленого полковника Івана Богуну, його дії, військові операції та особисте життя.

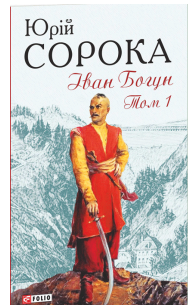

Іван Богун (нар. ? – пом. 17 лютого 1664) – український військовий і державний діяч, козацький полководець часів Хмельниччини. Достеменно про походження, дату та місце народження Богуну не відомо. Його біографія до 1649 року рясніє припущеннями та версіями, жодна з яких не є

безсумнівною.

«Іван Богун». Юрій Сорока (2010)

Що нам відомо про сподвижників Богдана Хмельницького? Ким вони були, як жили, що залишили по собі? Як не сумно це розуміти, але про Івана Богуну, Данила Нечая, Максима Кривоноса і багатьох інших відомо значно менше, ніж заслуговують ці люди за свої життя, що вони їх поклали на олтар служіння батьківщині. Герой твору Юрія Сороки, полковник кальницький, вінницький і подільський, а пізніше й наказний гетьман Іван Богун є чи не найяскравішою постаттю в плеяді полковників Хмельницького.

Вірші

Козацтво – слава України

За честь і гідність України,
За волю, правду і добро
Вони боролись щохвилини,
Їх кров лилася, як вино!

Всіх ворогів вони долали,
Всі землі наші зберегли,
Завжди від лиха захищали
І гордо прапор наш несли!

Сини Твої Батьківщини,
В них сила духу непоборна!
Козацтво – слава України,
Це гордість наша всенародна!

Яніна Мельник

На варті націй

Козаче, воїне величний,
Прославлений ти у віках!
У куряві, в гарячих битвах
Ти торував свободі шлях.

Бурлив Дніпро, іржали коні,
Степи виднілись в близині.
З османським Кримом в прикордонні
Могутні козаки жили.

Були відважні і сміливі,
Відстоювали наш нарід,
Щоб зазіхнути окупанти
На Січ козацьку не змогли.

Віками боремось за Волю,
Низький доземний вам уклін,
Славетнії козацькі вої,
Що українство зберегли.

Не дали розтоптати парость,
Корінням дали прорости
Могутній нації незламній
На Богом даній нам землі!

Ігор Козак

Іменний покажчик

- Архангел Михаїл 6
Бакалець Ярослав 14
Богун Іван 14, 41
Буженко Володар 30
Виговський Іван 14, 36, 38, 39
Вишневецький Дмитро (Байда) 20, 22, 33, 34
Вишневецький Ярема 17
Гоголь Микола 15
Зборовський Самійло 20
Зубченко Олександр 16, 17, 18
Дерев'яно Павло 15
Кащенко Адріан 19, 20, 21, 31
Кішка Самійло 20
Когтянц Костянтин 21
Козак Ігор 43
Конашевич-Сагайдачний Петро 40
Конецпольський Олександр 32
Костенко Ліна 14
Кривоніс Максим 41
Куліш Пантелеймон 23, 33
Лепкий Богдан 23
Лещинський Станіслав 34
Литовченко Тимур 34, 35
Мазепа Іван 27, 34, 35
Малик Володимир 24
Мельник Яніна 42
Мензатюк Зірка 26
Микошинський Богдан 20

Мушкетик Юрій 35, 36, 37
Наливайко Северин 22, 27
Нечай Данило 41
Нечуй-Левицький Іван 38
Орлик Григорій 34
Орлик Пилип 34
Папа Павло I 31
Петро I 35, 36
Підкова Іван 20
Полуботок Павло 35, 36
Потоцький Миколай 17
Репін Ілля 24
Розумовський Кирило 37
Ружинський Богдан (Богданко) 20
Ружинський Михайло 20
Рутківський Володимир 27, 28, 29
Сагайдачний Петро 22
Сас Петро 40
Свірговський Іван 20
Сірко Іван 22, 24, 25
Скоропадський Іван 35
Сміт Джон 8
Соколовський Олександр 41
Сорока Юрій 41
Сулима Іван 30, 31, 32, 35
Трясило (Тарас Федорович) 15
Хмельницький Богдан 14, 15, 22, 23, 27, 31, 32, 38, 39, 41
Хмельницький Юрій 14, 39
Чайковський Андрій 29
Чемерис Валентин 30
Шевчук Валерій 13
Шупляк Олег 2
Яріш Ярослав 14

Перелік назв художніх творів

- «Аркан вовків» 15–16
«Байда, князь Вишневецький» 33–34
«Богун» 41
«Гетьман Іван Виговський» 38–39
«Гетьманський скарб» 35–36
«Джури козака Швайка» 27–28
«Джури і Кудлатик» 29
«Джури і підводний човен» 28–29
«Джури-характерники» 28
«З Дніпра на Дунай» 21
«Зруйноване гніздо» 20
«Іван Богун» 41
«Іван Сулима» 30–31
«Із сьомого дна» 14
«Козацька помста» 29–30
«Крутіж» 23–24
«На брата брат» 36
«Над Кодацьким порогом. Про гетьмана Івана Сулиму» 31–32
«Обре, сховайся добре!» 21–22
«Оповідання про славне Військо Запорізьке низове» 19–20
«Орлі, син Орлика» 34
«Останній гетьман. Погоня» 37
«Перемагаючи долю. Козацьке щастя» 17–18
«Перемагаючи долю. Під чужим небом» 18
«Перемагаючи долю. Повій, вітре!» 16–17
«Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки» 40
«Помститися імператору» 35
«Посол Урус-Шайтана» 25
«Таємний посол» 24
«Таємниця козацької шаблі» 26–27
«Тарас Бульба» 15

- «Фірман султана» 25
«Фортеця на Борисфені» 30
«Чорна рада. Хроніка 1663 року» 23
«Чорний вершник» 25–26
«Шовковий шнурок» 26

Зміст

Цікаві та маловідомі факти про козацтво.....	3
Легенди	8
Прислів'я про козаків.....	12
Книги для дітей про козаків.....	13
Козацькі звитяжці	30
Вірші	42
Іменний покажчик.....	44
Перелік назв художніх творів.....	46

Наша адреса:
м. Тернопіль
вул. Коперника, 17
Тел.: (0352) 23 59 47
(096) 096 79 92
E-mail: chbibl@ukr.net
Сайт: odb.te.ua
[@ternoteka](https://www.facebook.com/odbteua)